

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 6. 2022. Issue 2.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica, December 2022.

Publishing this issue of MJSS was supported by the
Ministry of Science of Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica, December 2022.

CONTENTS:

HOW RUSSIA PROMOTES PRO-RUSSIAN AND ANTI-WESTERN PROPAGANDA
IN THE BALKANS?

NARRATIVES OF SPUTNIK SRBIJA ON MONTENEGRO

Takuya NAKAZAWA..... p. 177.

THE ROLE OF THE ITALIAN COMMUNIST IN THE POLITICAL PROCESSES IN
ITALY AND EUROPE (1945–1978)

Luka FILIPOVIC..... p.197.

THE PAST IS UNPREDICTABLE: THESIS ON THE CONSTRUCTION OF HISTORICAL
MEMORY

Srdja PAVLOVIC..... p.225.

YUGOSLAVIA AND TRIANGULAR DIPLOMACY

Sanja RADOVIC p.249.

CARDINAL KOLLONITSCH'S RECOMMENDATION LETTER REGARDING THE
APPOINTMENT OF MARKO ZORČIĆ AS THE NEW UNIATE BISHOP OF MARČA

Mario ŠAIN..... p.271.

A NEW STATE ON OLD ROOTS – Book review: Živko Andrijašević, The History
of Montenegrin Statehood

Adnan PREKIC..... p.305.

BETWEEN SCYLLA AND CHARYBDES – HOW TO LEARN ABOUT
TOTALITARIANISM IN MONTENEGRO

Filip KUZMAN..... p.311.

ĐILAS AND MONTENEGRO – THE LAST EPISODE - Book review: Decay and war
– the diary of Milovan Đilas 1989-1995

Adnan PREKIC..... p.321.

DISAGREEMENT – Presentation of the project „Disagreement” - Cultural Center Belgrade Sanja RADOVIC	p.331.
DIPLOMATIC OVERVIEW – Book review: Branko Lukovac, Memories of a Diplomat Adnan PREKIC	p.335.
A BROAD ANALYSIS OF THE DISSOLUTION OF SFRJ – Book review: Yugoslavia – chapter 1980–1991 Balsa KOVACEVIC	p.347.
MONTENEGRO ON OTTOMAN AND EUROPEAN MAPS – Exhibition view: „Montenegro on Ottoman and European maps” Admir ADROVIC	p.355.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	p.363.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica, Decembar 2022.

SADRŽAJ:

KAKO RUSIJA PROMIVIŠE PRORUSKU I ANTIZAPADNU PROPAGANDU NA BALKANU?

NARATIVI SPUTNIKA SRBIJE O CRNOJ GORI

Takuya NAKAZAWA..... str. 177.

ULOGA ITALIJANSKIH KOMUNISTA U POLITIČKIM PROCESIMA U ITALIJI I EVROPI (1945–1978)

Luka FILIPOVIĆ..... str.197.

PROŠLOST JE NEPREDVIDIVA: TEZE O KONSTRUKCIJI ISTORIJSKOG PAMĆENJA

Srđa PAVLOVIĆ..... str.225.

JUGOSLAVIJA I TRIANGULARNA DIPLOMATIJA

Sanja RADOVIĆ..... str.249.

PISMO KARDINALA KOLONIČA O IMENOVANJU MARKA ZORČIĆA ZA MARČANSKOG UNIJATSKOG EPISKOPA

Mario ŠAIN..... str.271.

NOVA DRŽAVA NA STAROM KORIJENU – Prikaz knjige: Živko Andrijašević, Istorija crnogorske državnosti

Adnan PREKIĆ..... str.305.

IZMEĐU SCILE I HARIBDE – KAKO UČITI O TOTALITARIZMU U CRNOJ GORI

Filip KUZMAN..... str.311.

ĐILAS I CRNA GORA – POSLJEDNJA EPIZODA – Prikaz knjige: Raspad i rat – dnevnik Milovana Đilasa 1989–1995

Adnan PREKIĆ..... str.321.

NEPRISTAJANJE – Predstavljanje projekta „Nepristajanje” – Kulturni centar Beograd

Sanja RADOVIĆ..... str.331.

DIPLOMATSKI OTISAK – Prikaz knjige: Branko Lukovac, Sjećanja jednog diplomate

Adnan PREKIĆ..... str. 335

ŠIRA ANALIZA RASPADA SFRJ – Prikaz knjige: Jugoslavija – poglavlje 1980–1991

Balša KOVAČEVIĆ..... str.347.

CRNA GORA NA OSMANSKIM I EVROPSKIM KARTAMA – Prikaz izložbe: „Crna Gora na osmanskim i evropskim kartama”

Admir ADROVIĆ..... str.355.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.366.

Review

NOVA DRŽAVA NA STAROM KORIJENU

Prikaz knjige: Živko Andrijašević, *Istorija crnogorske državnosti – od srednjeg vijeka do 2006. godine*, CANU, Podgorica, 2022, 593. str.

Adnan PREKIĆ¹

University of Montenegro, History Department, Faculty of Philosophy

e-mail: adnanp@ucg.ac.me,

<https://orcid.org/0000-0002-9527-4375>

Kao rezultat istraživačkog projekta Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, u maju 2022. godine objavljena je knjiga Prof. dr Živka Andrijaševića, *Istorija crnogorske državnosti – od srednjeg vijeka do 2006. godine*. U devet poglavlja knjige (*Prve države na prostoru Crne Gore; Srednjovjekovna državnost; Doba turske vlasti; Nezavisnost i državna ideja u XVIII vijeku; Stvaranje institucija vlasti i borba za međunarodno priznanje državne nezavisnosti; Država koja se mijenja; Gubitak nezavisnosti 1918. godine; Crna Gora u jugoslovenskoj federaciji; Obnova nezavisnosti*) autor ukazuje na najznačajnije elemente crnogorske državnosti fokusirajući se na „istraživanje o njenom nastanku, postojanju i karakteru”. Osim navedenih poglavlja i predgovora, autor u posebnom dijelu *Prilozi* prezentuje 13. dokumenata važnih za razumijevanje istorije državnosti Crne Gore. Urednik knjige, odnosno posebnih izdanja CANU je Niko Martinović, a recenzenti knjige su akademici Đorđe Borozan i Šerbo Rastoder.

Iako frekventna u laičkoj javnosti, tema crnogorske državnost u kontinuitetu je bila na marginama interesovanja kritičke historiografije. Na to je uticalo i neadekvatno metodološko određenje, odnosno razumijevanje pitanja crnogorske

¹ Adnan PREKIĆ (1979) Završio je studije Istorije i geografije, magistrirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a doktorirao na Univerzitetu Crne Gore sa temom „Političke ideje i ideologija u Crnoj Gori 1945–1955”. Od 2009. godine radi na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore, gdje je 2021. godine biran u akademsko zvanje docent. Osnovni predmet naučnog interesovanja je savremena istorija XX vijeka, a istraživački se bavio i odnosom države i vjerskih zajednica i kulturnim nasljeđem Crne Gore. Živi i radi u Podgorici.

državnosti. Tako se često dešavalo da se istorija države poistovjećuje sa istorijom državnosti. *Istorija crnogorske državnosti*, Prof. dr Živka Andrijaševića, upravo u tom segmentu predstavlja iskorak u odnosu na dosadašnje radove, pošto se kroz novu i originalnu naučnu spoznaju pravi jasna terminološka i metodološka razliku između istorije državnosti i istorije države. Na preko petstotina stranica autorskog teksta, Andrijašević daje sveobuhvatan pregled crnogorske istorije od srednjeg vijeka do 2006. godine, sa fokusom na koncept državnosti, koji po njemu predstavlja „*istraživanje o nastanku države, njenom postojanju i karakteru*”. Ukazujući na ogroman broj istorijskih izvora, autor pruža cjelovit pregled istorije Crne Gore od najstarijih vremena do 2006. godine, u kome se pored skretanja pažnje na ključne događaje, ličnosti i procese, trudi da cijelu priču kontekstualizuje i stavi u širi geografsko-istorijski prostor. Svaki zaključak, teza i interpretacija u ovoj knjigi, potkrijepljena je obiljem izvora, kojima autor afirmiše svoja početna promišljanja. Ipak, cjelovitost istorijskog pregleda i sveobuhvatnost istraživačkog pristupa ne znači da ova knjiga predstavlja cjelovit prikaz istorije Crne Gore od srednjeg vijeka do 2006. godine. To nije namjera autora, koji na više mjesta ističe da istorija državnosti ne predstavlja istoriju vlasti i političkog života države. Zbog toga ovo djelo predstavlja ozbiljan metodološki iskorak u crnogorskoj historiografiji, jer na cjelovit način pokušava definisati proces nastanka, formiranja i karaktera crnogorske državnosti u kontinuitetu.

Definišući osnovne metodološke postavke, autor postavlja istraživačku hipotezu u kojoj ukazuje da „*Crna Gora kao država, i pojava u istoriji u mnogo čemu predstavlja negaciju logike koju karakterišu državotvorni procesi*”. Negacija logike, na koju podsjeća, najbolje se primjećuje kroz sve ono što se našlo u devet poglavlja knjige, jer je racionalnim razlozima teško objasniti kako je moguće da je jedna zajednica, koja nije imala ljudske, ekonomske ili vojne kapacitete, izgradila državu i državnu organizaciju koju u kontinuitetu možemo pratiti preko 1000 godina, od 10. vijeka kada u vrijeme dinastije Vojislavljevića, prostor koji danas prepoznajemo kao Crna Gora, dobija institucionalni i politički identitet. Tvrdnja o kontinuitetu državnosti od 10. vijeka otvara novu dilemu: da li crnogorska državnost uopšte postoji u 10. vijeku. Autor ove dileme ne preskače, naprotiv, jasnom argumentacijom ukazuje na izvore i tvrdnje koji potvrđuju kontinuitet državnosti. Podsjeća na detalje iz spisa *De Administrando Imperio*, vizantijskog cara Konstantina Porfirogenita. U tom spisu jasno se na više mjesta spominju *Dukljani*, za koje autor primjećuje da ih Porfirogenit ne poistovjećuje sa drugim

zajednicama, i da za razliku od drugih plemenskih zajednica ne navodi od koga *Dukljani* potiču. Zaključuje da ta činjenica pokazuje da je Porfirogenit prepoznao posebnost *Dukljana* jer ih on ne smatra ni *Srbima* ni *Hrvatima*.

Na sličan način, koji podrazumjeva korištenje brojnih izvora ali i kritički osvrt na njihov sadržaj, autor prepoznaje ono što je definisao kao osnovu crnogorske državnosti: teritoriju sa jasno definisanim granicama i narod koji ima osjećaj zajedništva. Tim elementima, dodaje i postojanje vladarske porodice/dinastije, kao i princip primogeniture koja ukazuje na nasljednost kraljeve titule – kao jedan od elemenata državnosti. Konačno, ti elementi državnosti prepoznaju se u kontinuitetu, zbog čega autor opravdano afirmiše hipotezu: da bez obzira na promjenu vladara, dinastija, postoji kontinuitet jedinstvenog državnog prostora i državne ideje. To se konačno, prepoznaje i nakon osmanskih osvajanja, kada dolazi do formiranja *Crnogorskog sandžaka*, što pokazuje da su i Osmanlije prepoznale i uvažile taj kontinuitet i koherentnost prostora.

Analizirajući pitanje državnosti u 14. i 15. vijeku Andrijašević na istorijskim izvorima, empirijskim podacima i širokom bazom izvora i literature, urušava uvriježene i netačne istorijske narative, zasnovane na romantičarskom poimanju crnogorske državnosti. Objašnjava zašto u Crnoj Gori za vrijeme dinastije Balšića (14–15. vijek) nema jasne političke ideje o državnosti. Po njegovom tumačenju, Balšići su prevashodno ratnici zainteresovani za širenje posjeda i uticaja. U toj konstrukciji, zapaža da njihovo osamostaljenje i stvaranje državne organizacije nije posljedica borbe protiv centralne vlasti, već je samostalnost došla kao posljedica ubrzane dezintegracije srpskog carstva. Na tim tezama, zaključuje kako su Balšići bili veleposjednici koji su imali pretenzije za povećanje sopstvenih posjeda, i da su se oni vodili ekonomskim, a ne političkim i ideološkim razlozima kada su širili sopstveni uticaj. Po njegovoj tvrdnji, Balšići su „*ambiciozni zemljoposjednici sa skromnim političkim idejama, bez velikog političkog dara*”.

Za razliku od Balšića, kod vladarske porodice Crnojevića, prepoznaje jasne elemente državne svijesti. Andrijašević navodi da istorijski izvori ukazuju da, suočeni sa velikim geopolitičkim izazovima, Crnojevići za razliku od Vojislavljevića i Balšića pokušavaju da očuvaju teritorije koje kontrolišu, i da istovremeno postavljaju temelje oslobodilačkog pokreta. Najvažniji element državnosti koji se prepoznaje u aktivnostima dinastije Crnojevića je utvrđivanje državotvorne svijesti i tradicije, koja će biti inspiracija mnogima u narednom periodu, prevashodno mitropolitima

iz dinastije Petrović Njegoš, koji sopstveni politički, odnosno državni program definišu na ideji obnove takozvane Ivanbegovine. Posebno ističe ulogu i vizionarske ideje *Ivana Crnojevića*, koji je premjestio prijestonicu na *Cetinjsko polje* kao jednu vrstu prirodne fortifikacije, formirao prve organe državne vlasti i osnovao katedru pravoslavne crkve. I u ovom dijelu jasno se primjećuje potpuni otklon autora od romantičarskih narativa o Crnojevićima, koji su imanentni u crnogorskoj historiografiji. Umjesto afirmisanja teze o posebnosti državne politike Crnojevića, autor racionalno kontekstualizuje tadašnje istorijske okolnosti, uvodeći potpuno novu perspektivu – kako je Osmansko carstvo vidjelo Crnu Goru i šta ona njima znači. Objasnjava da je politika Porte imala jasne ciljeve, i da je za njih: Crna Gora dio pograničnih oblasti rema Mletačkoj državi čijim osvajanjem osiguravaju poziciju Skadra i komunikacije između Skadarskog i Hercegovačkog sandžaka. Ističe da osmanske vlasti nemaju namjeru da nameću sopstveni administrativni sistem i mijenjaju unutrašnju strukturu crnogorskog društva. Crna Gora za Osmanlije nema ekonomski značaj jer se glavni trgovački putevi nalaze izvan njene teritorije, zbog toga žele da je izoluju – da od nje naprave vojni logor. Ispostaviće se da će upravo ti elementi imati ključni uticaj na kasniji uspjeh oslobodilačkog pokreta u Crnoj Gori.

U trećem, četvrtom, petom i šestom poglavlju autor se najdetaljnije bavi ključnim periodom u procesu oblikovanja državnosti Crne Gore, kroz proces oslobodilačkog rata protiv Osmanskog carstva. Problematizuje i detaljno objašnjava jedno od ključnih pitanja istorije državnosti, odnosno stvaranja Crne Gore kao moderne države: proces urušavanja plemenske i stvaranja nove – državne svijesti. Insistira na jasnoj distinkciji između onoga što je plemenska svijest, odnosno želja plemenskih zajednica na prostoru takozvane Stare Crne Gore da se bore za slobodu, odnosno da ne plaćaju poreske obaveze prema Osmanskom carstvu, i između onoga što je pokretačka snaga Mitropolije, odnosno vladara iz dinastije Petrović Njegoš, da slobodu za koju se zalažu plemena, nadograde idejom o državi. Posebno analizira ulogu plemena i plemenske svijesti u ovim procesima. Po njemu je pleme jedna od ključnih institucija za održavanje jedinstva Crne Gore, jer pleme čuva svijest o zajedništvu i omogućava vojničko organizovanje, usmjereno na odbranu zajedničke teritorije. U tom segmentu insistira na objašnjenju dileme: šta je to sloboda u interpretaciji plemena, odnosno kako plemenska svijest doživljava slobodu? Na toj ravni prepoznaje jedan od ključnih momenata oblikovanja državnosti, jer, sa jedne strane, sloboda je za pleme neograničeno pravo da upravlja svojom teritorijom i prihodima. Nasuprot tome je ideja o ograničavanju plemenske slobode jer se kroz

proces stvaranja nadplemenskih institucija, koje bi ograničile uticaj plemena, formira osnova državne organizacije. U ovom segmentu autor otvara još jedno do sada marginalizovano istraživačko pitanje: zašto su samo plemenske zajednice u *Staroj Crnoj Gore* bile sposobne da organizuju uspješan antiosmanski pokret? Objasnjava važnost uloge Mitropolije, koja je u tom trenutku (početak 18. vijeka) najveći zemljoposjednik, koji ima praktične razloge da zaštiti svoju imovinu. Takođe, tu je i svijest o državnoj tradiciji (obnavljanje Ivanbegovine), koja je duboko ukorijenjena u takozvanoj Staroj Crnoj Gori. Upravo će kombinacija: geopolitičkih uslova, odnosno odnosa Osmanskog carstva prema Crnoj Gori, uloga Mitropolije i postojanje državotvorne svijesti sa kojom se ove plemenske zajednice mogu identifikovati, biti osnova državotvorne politike. Cijeli vijek će trajati borba između plemenske i državne svijesti, a država će odnijeti pobjedu tek u drugoj polovini 19. vijeka nakon višegodišnjeg zalaganja knjaza Danila na ograničavanju plemenske svijesti, i centralizaciji državne vlasti oličene u vladarima/knjaževima na Cetinju. To je borba za stvaranje institucija, državne vlasti i to je ono o čemu mi ovdje možemo da svjedočimo, to nam autor predočava i objašnjava.

Međutim, čak i nakon ove pobjede državne nad plemenskom sviješću, državna ideja Crne Gore ponovo će biti u problemu, jer će se krajem 19. vijeka aktuelizovati teza, na koju nas Andrijašević upozorava još na početku knjige: *da li Crna Gora kao država i pojava u istoriji predstavlja negaciju logike?* U novim okolnostima, ova dilema biće posljedica nedovoljne ekonomske integracije zemlje, nakon njenog osamostaljenja 1878. godine. Izgradnja institucija i stvaranja državne organizacije ispostaviće se samo kao prvi korak, jer državnu integraciju nije bilo moguće uspostaviti bez ekonomske integracije. Nespremni da rješavaju ove suštinske izazove državnosti, Crna Gora nije bila u stanju da finansira državni aparat i sistem javne uprave, zbog čega je prvo ekonomski, a kasnije politički i vojno, postala zavisna od ruskih subvencija i ruske spoljne politike. Upravo ovu nesposobnost Crne Gore, Andrijašević tumači kroz tezu o takozvanom kraju istorije Crne Gore. U tom tumačenju, okončanjem oslobodilačkog rata protiv Osmanskog carstva završena je i istorijska misija postojanja Crne Gore. Nekritički odnos prema ruskoj spoljnoj politici i potpuna zavisnost od njihove finansijske podrške, kao i nesposobnost vlasti da integriše prostor crnogorske države nakon proširenja 1878. i 1913. godine, odredile su konačnu sudbinu Crne Gore 1918. godine.

Sve ono što je Andrijašević opisao u monografiji, čini se da je u funkciji početnog istraživačkog pitanja: kako je bilo moguće da jedna zajednica bez ljudskih, ekonomskih, kulturnih i drugih potencijala izgradi državu i državnu svijest? Obiljem historijskih izvora, koje smješta u adekvatan kontekst, Andrijašević u devet poglavlja objašnjava koji su to ključni elementi koji su doveli do nečega što i on sam zove negacija logike. U tom dijelu prepoznaje: svijest o zajedništvu, osjećaj pripadnosti, ulogu Mitropolije, sam odnos Osmanskog carstva prema prostoru Stare Crne Gore, ali i teritorijalno jedinstvo prostora, odnosno državno jezgro (Duklja – Skadar – Bar – Paštrovačka gora – Lovćen – Orjen na jugu, dolina Zete i donji tok rijeke Morače). Sve ovo ukazuje da se radi o ozbiljnom istraživačkom poduhvatu, koji u akademski prostor uvodi inovativan metodološki i istraživački pristup pitanju državnosti Crne Gore.